

Література:

1. Цибульська С. Гречка є, гречки немає? / С. Цибульська // Агробізнес сьогодні. – 2011. – №5. – С. 16.
2. Економіка підприємства харчової промисловості / За ред. О.А. Зайнчовського. – К. : Урожай, 1998. – 271 с.
3. Мармуль Л.О. Структурна перебудова переробних галузей регіональних АПК / Л.О. Мармуль, Ю.В. Ужняренко // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу (Т. 1) [За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, І.Є. Мазнева]. – К. : ІАЕ, 2000. – С. 72-76.

УДК 334.732.2: 339.747

МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА УНІКАЛЬНІСТЬ КООПЕРАТИВІВ ЯК ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Гончаренко В.В., д.е.н., професор

Полтавський університет економіки і торгівлі

В статті розкриваються особливості соціально-економічної природи кооперативів, наводяться принципи їх діяльності як неприбуткових організацій, пропонуються нові підходи до вдосконалення державної політики в сфері національного кооперативного руху.

Peculiarities of social and economic nature of cooperatives are described in the article, taking to consideration cooperative principle of non-profit activity. New approach to state policy in the sphere of national cooperative movement is proposed.

Постановка проблеми. В умовах поширення світової фінансово-економічної кризи та її негативного впливу на розвиток національних економік багатьох країн світу, в тому числі й України, все більшої актуальності набуває проблема пошуку ефективних форм господарювання та соціального захисту різних верств населення, які б дозволили мінімізувати негативні наслідки впливу кризових явищ на економіку та суспільство. Однією з таких форм є кооперативи – унікальні громадсько-господарські організації, що будують свою діяльність на основі специфічних принципів, визнаних в усьому світі, але недостатньо відображених в українському кооперативному законодавстві та мало досліджених вітчизняною економічною наукою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти кооперативного руху в різні історичні періоди досліджували Аліман М.В., Бабенко С.Г., Гелей С.Д., Зіновчук В.В., Молдаван Л.В., Пантелеймоненко А.О., Пожар А.О. та деякі інші вітчизняні науковці. Однак, унікальність комплексу принципів та специфіка неприбуткової соціально-економічної природи діяльності кооперативів як форми господарювання досліджена недостатньо, що часто призводить до термінологічної та методологічної плутанини серед науковців та політиків.

Постановка завдання. Дана стаття має своєю ціллю показати особливості кооперативу як унікальної форми економічної самопомоги населення та важливість дотримання міжнародних кооперативних принципів в діяльності вітчизняних кооперативів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід багатьох країн свідчить, що кооперативний рух є одним із важливих напрямків розвитку економіки та суспільства, особливо в кризові часи. Унікальність соціально-економічної природи кооперативних організацій (кооперативів, товариств, спілок) дозволяла їм у тяжкі часи ставати двигуном економічного розвитку, єдиною ефективною формою соціальної підтримки як міського, так і сільського населення. В умовах, коли люди залишались віч-на-віч зі своїми економічними проблемами, ще понад 150 років тому вони знайшли єдиний ефективний вихід – кооперування, об'єднання в кооперативні організації, в яких на основі взаємодопомоги допомагали самим собі.

Кооперативна ідея була геніально простою і природною – люди, як споживачі, у важкі часи об'єднувались в кооперативні організації, які забезпечували своїх членів необхідними їм товарами та послугами, встановлюючи прямі зв'язки із виробниками (оптовиками) або здійснюючи виробництво товарів (надання послуг) для своїх членів. Ці кооперативні товариства не мали на меті отримання прибутку. За своєю соціально-економічною природою кооперативні організації були не засобом отримання багатства, а способом боротьби з бідністю. Вони створювались для забезпечення своїх членів необхідними товарами (послугами) за їх собівартістю, чим суттєво відрізнялись від підприємницьких товариств, що мали на меті отримання максимального прибутку. Завдяки членству в кооперативних товариствах, об'єднані в них споживачі та дрібні підприємці позбавлялись необхідності користуватись послугами різноманітних торговельних та інших посередників і купувати у них товари за надмірно високими цінами чи продавати свою продукцію перекупщикам за низькою ціною. Люди отримували можливість придбавати у своєму товаристві, в якому були не тільки клієнтами, а й власниками, значно дешевші та якісніші товари (послуги).

Згодом проста і зрозуміла широким верствам населення кооперативна ідея перетворилась в потужний міжнародний соціально-економічний рух. Сьогодні членами різних видів кооперативів є понад 800 мільйонів людей. Половина жителів Сінгапуру, кожний третій житель Канади та Норвегії, кожен четвертий житель США та Німеччини є членом хоча б одного кооперативу [1].

У світі існує велике різноманіття кооперативів, які надають своїм членам необхідні їм послуги. Крім традиційних споживчих кооперативів (здійснюють забезпечення членів товарами), існують фінансово-кредитні кооперативи (забезпечують членів фінансовими, кредитними, страховими послугами), медичні кооперативи (надають своїм членам медичні послуги, в т.ч. постачання ліків), збутові кооперативи (сприяють сільгоспвиробникам вигідно продати їх продукцію, в т.ч. й на світових ринках), молочарські кооперативи (сприяють членам-виробникам молока у переробці їх продукції та її вигідній реалізації, в т.ч. й на світових ринках), бензинові кооперативи (забезпечують своїх членів дешевими паливно-мастильними матеріалами), туристичні кооперативи (пропонують своїм членам доступні туристичні послуги), прокатні кооперативи (надають своїм членам в тимчасове користування необхідне об-

ладнання, прибори, пристрої, інвентар), житлові кооперативи (забезпечують своїх членів житлом та супутніми житлово-комунальними послугами). Складно перелічити всі види та різновидності кооперативів, що існують у світі. Вони створюються переважно в тих сферах господарської діяльності, де існує масова потреба людей в певних товарах (послугах) і де люди не хочуть користуватись послугами посередників.

Незважаючи на таке велике різноманіття видів та сфер діяльності кооперативів, всі вони мають однакову соціально-економічну природу. Їх об'єднують спільні ознаки – кооперативні принципи, в основі яких лежать ідеї перших кооператорів.

Ці кооперативні принципи діяльності чітко були визначені в документах Міжнародного кооперативного альянсу – світового об'єднання національних та регіональних об'єднань кооперативів понад 100 країн світу – і сформульовані наступним чином [2]:

- Добровільне та відкрите членство. Кооперативи – добровільні організації, відкриті для всіх людей, здатних користуватися їхніми послугами та готових узяти на себе обов'язки членів без дискримінації за ознакою статі, соціальної, расової, політичної, релігійної приналежності людей.

- Демократичний членський контроль. Кооперативи – це демократичні організації, контрольовані їхніми членами, які беруть активну участь у виробленні політики й прийнятті рішень. Чоловіки й жінки, що працюють як виборні представники, підзвітні членам кооперативу. У первинних кооперативах у всіх членів рівні права при голосуванні (один член – один голос), а кооперативи вищих рівнів також організовані відповідно до демократичних принципів.

- Економічна участь членів. Члени кооперативу роблять рівні внески й контролюють кооперативний капітал на основі демократичних принципів. Принаймні частина цього капіталу звичайно є загальною власністю кооперативу. Члени кооперативу звичайно одержують деяку компенсацію на внесені кошти, що є умовою членства. Члени кооперативу розподіляють залишковий капітал на наступні цілі: розвиток свого кооперативу шляхом можливого створення резервів, принаймні частина яких є неподільною; винагорода членів кооперативу відповідно до їх участі у справах кооперативу; підтримка інших сфер діяльності, схвалених членами кооперативу.

- Самостійність і незалежність. Кооперативи – це самостійні організації взаємодопомоги, контрольовані їхніми членами. Якщо вони укладають угоди з іншими організаціями, у тому числі з урядами, або залучають капітал із зовнішніх джерел, вони роблять це на умовах демократичного контролю з боку членів і підтримують свою кооперативну самостійність.

- Виховання, навчання, інформування. Кооперативи забезпечують навчання й підготовку своїх членів, виборних представників, керівників і працівників, щоб ті могли робити ефективний внесок у розвиток своїх кооперативів. Вони інформують широку громадськість – особливо молодь і неформальних лідерів – про характер і користь кооперативів.

- Співробітництво між кооперативами. Кооперативи найбільш ефекти-

вно обслуговують своїх членів і зміцнюють кооперативний рух, працюючи на місцевому, національному, регіональному й міжнародному рівнях.

- Турбота про громаду. Кооперативи працюють задля сталого розвитку своїх громад, проводячи політику, схвалену їхніми членами.

Наведені кооперативні принципи сформульовані із практики діяльності багатьох видів кооперативів різних країн. Вони є універсальними і носять узагальнюючий характер, тому недостатньо характеризують особливості кооперативу як унікальної форми господарювання. Тому, для розуміння специфіки кооперативу як унікальної неприбуткової форми господарювання доцільно більш детально зупинитись на реальних проявах вказаних принципів у практиці діяльності кооперативів різних країн.

Кооперативи є надзвичайно поширеною у світовому господарстві, але дискредитованою в Україні псевдокооперативним рухом періоду “перестройки”, формою господарської діяльності, яка відіграє специфічну роль в ринковій економіці. В більшості країн кооператив - це відкрите демократичне об’єднання осіб з метою самозабезпечення необхідними послугами, яке здійснює господарську діяльність на неприбуткових засадах від імені та в інтересах своїх членів, що є його рівноправними власниками-користувачами. В зв’язку з цим, кооперативи в багатьох країнах мають особливий правовий статус неприбуткових (non-profit) організацій, а їх діяльність регулюється не підприємницьким, а спеціальним (кооперативним) законодавством.

Унікальність соціально-економічної природи кооперативів визначається комплексом специфічних взаємопов’язаних принципів їх функціонування (табл. 1).

Таблиця 1

**Принципи діяльності кооперативних організацій,
що формують їх неприбуткову природу**

Економічні принципи	Організаційні принципи	Соціальні принципи
Кооператив функціонує для задоволення спільних економічних потреб членів на неприбуткових засадах (за собівартістю)	Членство в кооперативі є добровільним та особистим (не може передаватись іншим особам і успадковуватись)	Створення системи економічної самопомоги та самозабезпечення на основі взаємодопомоги
Члени кооперативу є одночасно його власниками і користувачами*	Членство в кооперативі є відкритим (потенційна доступність членства)	Соціально однорідне членство в кооперативі на основі спільних економічних та соціальних інтересів
Кооператив надає послуги своїм членам з метою скорочення витрат та/або збільшення доходів їхніх особистих господарств	Демократичне управління та контроль в кооперативі за принципом "один член – один голос", незалежно від суми вкладених коштів	Освітня робота серед членів та працівників, просвіта населення стосовно демократичних принципів кооперативного руху
Справедливе пропорційне фінансування членами кооперативу його діяльності	Прозорість діяльності кооперативу та рівні права членів в користуванні послугами	Альтруїзм членів, який базується на солідарності соціальних груп

Економічні принципи	Організаційні принципи	Соціальні принципи
Капітал кооперативу формується його членами і складається з дольової (пайової) та неподільної (колективної) частин	Діяльність виборних органів управління та контролю здійснюється на громадських засадах. Оплачується робота лише найманих працівників	Співпраця з іншими кооперативами з метою зміцнення та розвитку кооперативної системи взаємодопомоги
Винагорода вкладеного капіталу (нарахування на паї), як правило, обмежується	Члени несуть відповідальність за роботу та розвиток свого кооперативу	Турбота про громаду, до якої відносяться чи з якою пов'язані члени кооперативу

*- законодавство окремих країн дозволяє кооперативам надавати послуги особам, що не є членами, але обсяг такої діяльності, як правило, є обмеженим.

Ці принципи, в комплексі формують унікальність соціально-економічної природи кооперативу і відрізняють кооперативи як організаційно-правову форму від інших форм господарських об'єднань (табл. 2).

Таблиця 2

Найбільш суттєві відмінності кооперативних (неприбуткових) та корпоративних (підприємницьких) товариств

Ознаки	Кооперативні форми господарювання	Підприємницькі форми господарювання
Соціальні цілі	Взаємодопомога, самодопомога і економічний самозахист від посередників, соціальні програми для членів та громади	Не встановлюються
Економічні цілі	Забезпечення членів необхідними послугами з метою скорочення витрат та/чи збільшення доходів їхніх приватних господарств	Отримання прибутку власниками капіталу від надання послуг клієнтам
Статус	Неприбуткова організація	Підприємницька організація
Організаційна форма	Кооператив	Госп. товариство (акціонерне, з повн. чи обмеж. відповідальністю)
База членства	Створюється на основі певної спільноти за професійною, територіальною чи іншою ознакою	Немає. Створюється на базі довільної групи людей, готових інвестувати у справу свій капітал
Управління	Демократичне. Кожен член має право одного голосу, незалежно від суми його вкладу в кооператив	Управління (кількість голосів) пропорційна частці у капіталі
Власники	Всі члени кооперативу. Кількість власників не є фіксованою і постійно збільшується за рахунок нових членів.	Засновники та акціонери. Кількість фіксується в момент заснування та обмежується певною величиною
Капітал	Пайовий капітал спочатку є порівняно невеликим, але поступово зростає за рахунок вступу нових членів. Формується "неподільний" капітал за рахунок накопичення резервів.	Статутний капітал вноситься при створенні, є порівняно великим та фіксованим. Зацікавленість у формуванні резервного капіталу є низькою

Ознаки	Кооперативні форми господарювання	Підприємницькі форми господарювання
Клієнти	Члени-власники кооперативу*	Переважно особи, що не є власниками
Розподіл результатів діяльності	Пропорційно користуванню послугами кооперативу	Пропорційно частці у капіталі
Законодавче регулювання	Кооперативне законодавство	Підприємницьке законодавство
Державна підтримка	У вигляді пільгового оподаткування, кредитування та інших форм державної допомоги	Як правило, лише у вигляді створення сприятливого законодавчого середовища

* - законодавство може допускати надання послуг не членам, але лише у чітко визначених випадках (наприклад, неможливість членів у певний період повністю використати наявні можливості чи ресурси кооперативу). При цьому, обсяг послуг, що можуть надаватись не членам має бути обмеженим і може оподатковуватись.

Сьогодні в Україні існує три основних види кооперативів – споживчі, кредитні та сільськогосподарські.

Система споживчої кооперації представлена споживчими товариствами, районними, обласними спілками та центральною спілкою споживчих товариств – Укоопспілкою. Вона є найпотужнішою багаторівневою кооперативною системою, що існує понад сто років. На її долю випадали значні випробування, боротьба за виживання, розвиток в різних соціально-економічних та політичних умовах, розробка різноманітних механізмів виживання в кризових умовах. З моменту проголошення Україною незалежності споживча кооперація пройшла тривалий процес реформування.

Кредитна кооперація в Україні існує у формі кредитних спілок, відродження яких почалось з 1993 року. Кредитні спілки, які згідно українського законодавства є неприбутковими організаціями, заснованими фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб їх членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. На кінець I кварталу 2011 року у державному реєстрі налічувалось 652 спілки, членами яких було понад 1,5 млн. громадян. Крім цього, спілками створено 24 обласних та 3 всеукраїнських асоціації, що свідчить про консолідацію цих організацій і формування повноцінної кредитно-кооперативної системи. Однак, слід відзначити, що в Україні відсутня ще одна форма кредитної кооперації – кооперативні банки, які відіграють важливу роль у фінансових системах багатьох країн.

Сільськогосподарська кооперація представлена традиційними виробничими та порівняно новими обслуговуючими кооперативами, яких на початок 2011 р. налічувалось відповідно 952 та 565. Обласних об'єднань сільськогосподарських кооперативів досі не створено, а Національна спілка сільськогосподарських кооперативів є досить слабкою в інституційному плані організацією і фактично не працює. Однак, створений у 2010 р. Союз сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України пробує об'єднати цей вид кооперативів на національному рівні.

Слід відзначити, що у кожного виду кооперативів існують зовнішні (законодавчі, історичні) та внутрішні (організаційні, мотиваційні) проблеми в імплементації та дотриманні міжнародних кооперативних принципів у своїй діяльності, що, як правило, викликано недосконалістю вітчизняного кооперативного законодавства. Особливо це стосується виробничих кооперативів, які фактично є рудиментом радянського періоду, а у світовому кооперативному русі цей вид кооперативів практично не набув поширення.

Враховуючи особливу соціально-економічну природу та місію кооперативів в суспільстві, Міжнародна організація праці (МОП) у 1966 році прийняла рекомендацію «Про кооперативи в країнах що розвиваються», в якій рекомендувала урядам всіх країн-членів МОП активно, використовуючи всі можливі засоби, сприяти розвитку національних кооперативних рухів. У 2002 році була прийнята нова Рекомендація МОП №193 «Про сприяння розвитку кооперативів» [3,1612], в якій, зокрема, відзначено, що при розробці й перегляді застосовуваного до кооперативів законодавства, політики й нормативно-правових актів уряди повинні проводити консультації з кооперативними організаціями. Крім цього, уряди мають полегшити доступ кооперативам до послуг підтримки з метою їхнього зміцнення та підвищення життєздатності як господарюючих суб'єктів, визнавати роль кооперативів та їхніх організацій, розвиваючи відповідні механізми, що сприяють створенню й зміцненню кооперативів на національному та місцевому рівні, залежно від обставин вживати заходів які сприяють доступу кооперативів до джерел фінансування, інвестицій та кредитів.

Важливість кооперативного руху неодноразово підкреслювалась й Організацією Об'єднаних Націй. Так в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 44/58 «Національний досвід в сфері сприяння кооперативному руху» (1989 р.), а також доповідях Генерального секретаря ООН на 49-й (1994 р.) та 51-й (1996 р.) сесії Генеральної Асамблеї ООН відзначалось унікальне значення кооперативів для світового соціально-економічного розвитку. В зв'язку з цим, ООН прийняла рішення щорічно в першу суботу липня відзначати Міжнародний день кооперації. У 2002 році Генеральна Асамблея ООН прийняла ще одну резолюцію «Кооперативи в процесі соціального розвитку», в якій підкреслюється, що кооперативи, особливо в умовах глобалізації є ефективним механізмом покращення життя і боротьби з бідністю. А на 64 сесії Генеральної Асамблеї ООН, що відбулась в грудні 2009 року була прийнята резолюція «Кооперативи в процесі соціального розвитку», якою ще раз було підкреслено важливе значення кооперативів у покращенні життя широких верств населення, у зв'язку з чим, 2012 рік був проголошений міжнародним роком кооперативів.

Висновки. Зважаючи на важливе соціально-економічне значення кооперативів та рекомендації міжнародних структур, членами яких є Україна, в умовах поширення світової фінансово-економічної кризи, яка неодмінно призведе до суттєвого падіння рівня життя населення, доцільно запровадити політику активної підтримки національного кооперативного руху з боку держа-

ви з одночасним посиленням контролю за дотриманням кооперативних принципів. Основними формами цієї підтримки мають стати:

- відродження в суспільстві правильного розуміння економічної та соціальної природи кооперативів, проведення широкої роз'яснювальної роботи стосовно ролі кооперативів та принципів, на яких будується їх діяльність;

- створення сприятливих законодавчих умов для розвитку різноманітних видів кооперативів як форм економічної самопомоги населення;

- недопущення виникнення та діяльності псевдокооперативів та дискредитації ними кооперативної ідеї в очах суспільства;

- фінансова та організаційна підтримка розвитку кооперативів при належному контролі з боку держави за дотриманням ними кооперативних принципів;

- автоматичне надання кооперативам та їх об'єднанням статусу неприбуткових організацій і звільнення їх від оподаткування податком на прибуток в зв'язку із неприбутковою природою;

- спрямування допомоги окремим секторам економіки чи соціальним групам через систему створених ними кооперативів та об'єднань;

- активне залучення кооперативів та їх об'єднань до реалізації державних цільових програм, надання державних субсидій та дотацій окремим видам кооперативів та об'єднань при виконанні ними державних програм;

- надання державних кредитів під пільгові відсотки на період становлення кооперативу чи об'єднання;

- передачі кооперативам (безоплатно чи з подальшим викупом) та їх об'єднанням окремих об'єктів державної та комунальної власності на період становлення;

- запровадження обов'язкового вивчення основ кооперації у всіх навчальних закладах;

- фінансова підтримка наукових досліджень сфері кооперації, сприяння у виданні монографій, підручників, брошур, посібників та іншої літератури;

- здійснення інших організаційних заходів, спрямованих на швидке відродження національного кооперативного руху.

Створюючи сприятливі умови для розвитку кооперації держава має одночасно сформулювати систему нагляду за розвитком кооперативного сектора, щоб не допустити виникнення псевдокооперативів та зловживань державною підтримкою у цій сфері. З цією метою можна уповноважити національні та регіональні об'єднання кооперативів виконувати певні саморегулювальні функції стосовно регулювання та нагляду за діяльністю своїх членів-кооперативів, як це є в багатьох країнах.

Таким чином, кооперативи можуть стати важливим елементом у боротьбі з наслідками світової фінансово-економічної кризи і основою для формування вагомого соціально-орієнтованого сектора національної економіки. Це допоможе забезпечити стабільність соціально-економічної та політичної ситуації в країні.

Література:

- 1.Офіційний сайт Міжнародного кооперативного альянсу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ica.coop/members/member-stats.html>.
- 2.Офіційний сайт Міжнародного кооперативного альянсу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ica.coop/coop/principles.html>.
3. Про сприяння розвитку кооперативів. Рекомендація 193 МОП 2002 року // Конвенції та рекомендації, ухвалені міжнародною організацією праці 2000-2007 рр. - Видання українською мовою: Том 3. - Женева, 2008. - С. 1610-1619.

УДК 338.432: 631.115: 338.433

СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Пісоцький А.А., здобувач

Полтавська державна аграрна академія

У статті проведено аналіз сучасного рівня аграрного виробництва в Полтавській області та розглянуто необхідність і можливості його економічного регулювання в сучасних умовах ринкового розвитку.

This article provides an analysis of the current level of agricultural production in Poltava region and discussed the necessity and possibility of its economic regulation under the present conditions of market development.

Постановка проблеми. Після отримання незалежності, Україна досить тривалий час вчилася пристосовуватися до нових умов господарювання, використовувати нові форми державного управління та регулювання. В умовах реформування розрив старих економічних зв'язків зумовив глибокий та затяжний спад аграрного виробництва, неповне використання ресурсного потенціалу галузі, виникнення інфляційних процесів, що сприяли погіршенню рівня та якості життя населення.

Однією з умов забезпечення відтворення потенціалу економічного зростання аграрного виробництва, досягнення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств є створення системи механізмів їх економічного регулювання.

Метою і основним завданням досягнення економічного регулювання аграрного сектору регіону є забезпечення використання трудових, матеріальних, фінансових та інших видів ресурсів, досягнення темпів економічного зростання, ефективності виробництва, підвищення якості продукції, демонополізацію виробництва, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання з урахуванням особливостей галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку та економічного регулювання аграрного виробництва розкриті в працях таких відомих вчених, як В. Андрійчука [1], В. Амбросова [2], Т. Лозинської [3], П. Макаренка [4], М. Маліка [5], П. Саблука [6], О. Шпикуляка [8] та інших.

Проте, в умовах подальшого реформування аграрного виробництва механізми регулювання економічних взаємовідносин потребують подальшого